

ASPECTUL VERBAL ÎN CONCEPȚIA LUI EUGENIU COȘERIU

ANCA PETRESCU
Palatul Copiilor, Arad

Cuvinte-cheie: *gramatică, lexic, aspect, timp, aspectualitate*

Eugeniu Coșeriu propune o viziune integratoare a raportului *timp-aspect*. El pornește de la premisa că *aspectul* este o categorie universală a verbului, dar ea a fost rău sau insuficient definită. Există, astfel, tendința de a atribui aspectului tot ce, la verb, nu corespunde pronumelui, numărului, diatezei, timpului sau modului. Sunt lingviști care consideră că aspectul este, sau ar trebui să fie, exclusiv o categorie a verbului, conținând „uniquement la dimension de l'achèvement ou bien l'opposition imperfectif / perfectif”. Alți lingviști consideră că aspectul ar trebui să se refere exclusiv la durată, iar alții văd aspectul ca o categorie conținând „des distinctions secondaires par rapport à une seule dimension universelle de base (en l'espèce, par rapport à la dimension de l'achèvement)” (Coșeriu 1980: 13).

E. Coșeriu consideră că, în lingvistica teoretică, trebuie aplicat categoriei aspectului ceea ce se aplică, în general, categoriilor gramaticale. În primul rând, ele sunt clase universale cu conținut gramatical „dans le sens des universaux <possibles>: elle sont des possibilités universelles du langage qui p e u v e n t être réalisées dans les langues”. Aceasta înseamnă că o limbă dată poate sau nu prezenta categoria aspectului printre categoriile care constituie sistemul său gramatical. Adică: „une langue peut ne pas avoir l'aspect grammatical; cela, même si elle exprime parfois des contenus de type aspectuel dans son lexique ou bien au moyen d'autres

catégories de sa grammaire (en tant que possibilités secondaires de celle-ci)”. În al doilea rând, categoria aspectului trebuie considerată ca o categorie complexă, pluridimensională care nu poate fi redusă la o singură dimensiune. Noțiunile „reduse” („réduites”) ale aspectului nu fac altceva decât să realizeze o prezentare a acțiunii verbale „(ou mieux: l' é v é n e m e n t désigné par le verb)”, definind aspectul „comme le catégorie concernant l'action verbal en tant que telle (c'est-à-dire, par exemple, indépendant des actants ou de sa collocation dans le temps, par rapport au moment de la parole” (Coșeriu 1980: 14-15).

Există multe puncte de vedere din care se poate privi acțiune verbală. Se poate lua în considerare „sa quantité objective (⟨durée⟩), son ⟨nombre⟩ (action unique ou multiple). De asemenea, „ses termes”, adică punctul inițial sau final, „son résultat, sa phase objective (le degré de son déroulement au moment où on la considère)”, raporturile cu alte acțiuni, „sa détermination ou orientation objective (par exemple, action orientée ou non orientée vers un point à rejoindre)”, orientarea sa „par rapport au point de vue qu'on adopte dans l'acte de la désigner (par exemple, action se déroulant jusqu'ici ou d'ici en avant) etc.”. De aceea categoria aspectului nu poate fi redusă „à la dimension de l'achèvement” (Coșeriu 1980: 15).

În al treilea rând, este necesar să se țină seama de faptul că o categorie gramaticală poate apărea combinată cu o altă categorie. El dă ca exemplu cazul latinei, unde exprimarea categoriei cazului este indisolubil combinată cu exprimarea categoriei de număr. În cazul de față, aspectul se prezintă întotdeauna intim combinat cu categoria timpului. Aceasta se realizează în două sensuri diferite:

- Categoria timpului poate prevala, într-o limbă dată, asupra categoriei aspectului sau invers. În acest caz, accepțiunile aspectuale sau temporale pot fi efecte secundare ale celeilalta categorii. Astfel, în limbile romanice, accepțiunile aspectuale ale formelor temporale simple (de exemplu, ⟨achevé⟩ – ⟨non achevé⟩) nu sunt decât efecte secundare ale distincțiilor temporale. În mod contrar, un *perfectiv*, după sensul lui ⟨prospectiv⟩ („prospectiv”) sau ⟨retrospectiv⟩ („rétrospectif”) pe care-l implică, se poate raporta la viitor sau la

trecut ("passé"), ca în rusă, unde un „présent perfectif” ca *napisû* desemnează de obicei o acțiune viitoare („j'écirai”), în timp ce prezentul perfectiv german indică, în mod normal, o acțiune trecută: *ich habe geschrieben* „j'ai écrit”.

• Aspectul se poate prezenta într-o limbă dată „pour ainsi dire, <avant>, <avec> ou <après> le temps”, situație în care timpul și aspectul constituie „un continuum qu'il faut considérer comme un tout” (Coșeriu 1980: 15).

Situația lui <avant> se întâlnește în limbile slave și vizează relația *imperfectiv* – *perfectiv*. Astfel, în rusă, *pisat'* „écrire” este imperfectiv și se opune lui *napisat'*, care este perfectiv. Ca atare, noțiunea verbală este determinată sau perfectiv, sau imperfectiv.

Situația lui <avec>, indicând că noțiunea verbală se situează într-o perspectivă temporală, se regăsește în greaca veche, care prezintă infinitive diferite pentru diferite „timpuri” și care funcționează simultan atât ca opoziții temporale, cât și ca opoziții aspectuale.

Cazul în care aspectul se prezintă ca <après> este specific limbilor romanice, „dont le système fondamentale est, par conséquent, exclusivement de type <temporel>”. În mod frecvent se identifică imperfectul și perfectul simplu (sau compus) romanice cu imperfectivul și perfectivul din limbile slave, aceasta pentru că se confundă efectele secundare „avec les valeurs de langue”. Este adevărat că imperfectul romanic indică adesea o acțiune în desfășurare fiind astfel echivalent cu imperfectivul slav, dar nu este, prin acest simplu fapt, un *imperfectiv*. La fel, perfectul simplu și cel compus indică, în mod frecvent, acțiuni încheiate, fără a fi, prin aceasta, *perfective* (Coșeriu 1980: 16).

Exprimarea aspectului poate fi <lexicală> (<derivativă>), <flexională> sau <perifrastică>. Ea este, în mod normal, <lexicală> dacă aspectul prevalează asupra timpului și el se prezintă astfel din moment ce apare ca noțiune verbală, precum în limbile slave. E. Coșeriu trimite, în acest sens, la S. Agrell, *Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitwort*, Lund, 1908, (dar și la lucrarea „remarcabilă” a lui H. Ch. Soerensen, *Aspect et temps en slave*, Aarhus, 1949), care interpretează aspectul „concernant la façon d'envisager l'action verbale et appartenant à la grammaire”, în

timp ce <modes> sau <espèces> de l'action [formând Aktionsarten] „concernant la façon <objective> dont l'action verbale se déroule ou se réalise et appartenant au lexique”, indicând modalități de realizare ca <effectif>, <perduratif>, < cursif>, <terminatif>, <inchoatif> etc. Se încearcă aplicarea acestei distincții exact în același fel și altor limbi. Procedul conține o dublă confuzie: întâi, între valoarea de conținut și de statut relațional (<lexical> sau <gramatical>) și apoi între aspectul universal și aspectul <historique>, ce funcționează într-o limbă dată. Într-adevăr, o mare parte din Aktionsarten enumerate de Agrell aparțin, în limbile slave, lexicului, „puisque elles y sont rationnellement <antérieures> à la grammaire, toute notion verbale déjà déterminée par une *Aktionsart* pouvant être ensuite (en principe) envisagée en tant que perfective ou imperfective”. Aceasta nu înseamnă excluderea, în general, a Aktionsarten din gramatică (mai cu seamă acolo unde ele funcționează în mod evident în sistemul gramatical și sunt exprimate, de exemplu, prin perifraze constante) și atribuite peste tot lexicului sub pretextul că ele aparțin, esențialmente, limbilor slave. Pe de altă parte, între *Aktionsart* și *aspect* nu există o diferență fundamentală („différence de nature”). Mai mult, majoritatea *Aktionsarten* propuse de Agrell prezintă valori aspectuale prezente, în limbile slave, în lexic, dar care, în alte limbi, pot fi conținute în gramatica propriu-zisă (Coșeriu 1980: 18).

Nu există deci niciun motiv de a restricționa *aspectul* la ceea ce se găsește în limbile slave. Este o eroare foarte răspândită între slaviști. „Mais – subliniază E. Coșeriu – en bonne théorie, naturellement, l'aspect slave – en dépit de son importance dans les systèmes respectifs - n'est pas <l'aspect> mais uniquement une modalité historique de l'aspect” (Coșeriu 1980: 18). Nu înseamnă, din aceasta, că o distincție *Aktionsart* – *aspect* nu ar fi acceptabilă. Dar ea nu se poate realiza pentru toate limbile cu ajutorul celor două criterii luate împreună: apartenența la lexic sau la gramatică și „realitatea” acțiunii exprimate, deoarece în anumite limbi cele două criterii par să nu coincidă.

E. Coșeriu își propune să identifice o serie de dimensiuni temporale și aspectuale „posibile”, mai exact: *categoriile universale ca*

posibilități. Dimensiunile temporale ce pot fi distinse din această perspectivă sunt: „le<plan>” și „les <perspectives>”.

«**Planul**» este dimensiunea care opune <actualul> („l'<actuel>”) <inactualului> („l'<inactuel>”), aceasta mai cu seamă în limbile romanice, unde se opune prezentul imperfectului (*je fais – je faisais*), sau, mai exact, planul prezentului planului imperfectului, adică „la dimension au moyen de laquelle certaines actions verbales sont placées directement par rapport à l'acte de la parole sur une ligne de réalité non diminuée, tandis que d'autres actions sont placée comme sur une arrière-ligne (conditions, circonstances etc. des actions <actuelles>) et présentées comme plus ou moins diminuées dans leur effectivité” (Coșeriu 1980: 19). Este dimensiunea de bază în sistemul verbal al limbilor romanice, în care imperfectul nu este propriu-zis un timp trecut („un temps passé”), ci, pur și simplu, centrul (și termenul neutru) planului inactual („le centre du plan inactuel”) și, contrar unei idei foarte răspândite, nu se opune direct perfectului definit („au passé défini”) și nici perfectului compus. De fapt, el nu se opune decât cu planul său general și se opune, înainte de toate, ansamblului planului actual, al cărui centru este prezentul. „C'est-à-dire –mai precizează el – que l'opposition entre imparfait et passé défini est double: imparfait / présent et ensuite présent / passé défini” (Coșeriu 1980: 19). Este singura interpretare convenabilă privind toate întrebunțările imperfectului în limbile romanice. De exemplu, „aussi son emploi dans la phrase conditionnelle – pour la condition ou pour ce qui est conditionné – ainsi que l'imparfait d'arrière-plan, l'imparfait d'imminence, l'imparfait de politesse ou de réticence, l'imparfait préludique etc.” (Coșeriu 1980: 19).

Perspectiva reprezintă dimensiunea care servește la situarea direct sau indirect a unei acțiuni verbale în raport cu un punct de reper, care, pentru *planul actual*, este *momentul vorbirii* („le moment de la parole”), iar pentru *planul inactual*, *momentul în care se vorbește* („le moment dont on parle”) și care, din primul punct de vedere, este foarte adesea situat în trecut („dans le <passé>”), dar poate fi situat și la <prezent>, ca în propoziția condițională: *si j'avais...*, sau la <viitor>, ca în cazul imperfectului preludic: *alors j'étais le roi et toi tu étais la reine* (Coșeriu 1980: 19). *Perspectiva*

poate fi: <respective>, <prospective> sau <rétrospective>. Este <resectivă> dacă conține *punctul de reper* ("le point de repère"), ca în cazul prezentului și imperfectului din limbile romanice. Este <prospectiv> sau <retrospectiv> după cum situează acțiunea <după> sau <înaintea> punctului de reper ("<après> ou <avant> ce point").

Luând în considerare limbile romanice, se pot distinge trei dimensiuni de acest tip, care pot fi numite „*première, deuxième et troisième perspective*”. „La première perspective” este aceea care opune în mod direct prezentul, trecutul ("passé") și viitorul. Ea nu determină momente, ci, de fapt, „des <espaces> temporels”: spațiul prezentului (nelimitat și, în consecință, putând îngloba timpul în întregime) și spațiile viitorului și trecutului, „limités chacun d'un seul côté”. Aceasta înseamnă că, în *planul inactual*, imperfectul ocupă poziția prezentului, <viitorul> lui fiind, așa-zicând, <condiționalul prezent> ("conditionnel présent"), iar <trecutul> său „le plus-que-parfait simple”, în limbile în care el există, ca în portugheză, de exemplu. A doua perspectivă funcționează în același sens, dar în interiorul spațiilor temporale deja determinate de prima perspectivă, „de sorte que son <présent> est chaque fois le terme désignant l'espace correspondant”. Este perspectiva care în franceză opune, în interiorul prezentului actual, *j'ai fait – je fais – je vais faire*, iar în interiorul prezentului inactual, *j'avais fait – je faisais – j'allais faire*; în portugheză, de asemenea: *tive feito – fiz – fui fazer*, respectiv: *terei feito – farei – irei fazer* etc. A treia perspectivă funcționează prin raportare la spațiile temporale determinate prin a doua perspectivă. Este perspectiva reprezentată în franceză prin formele numite „surcomposées”: *j'ai eu fait* (Coșeriu 1980: 200).

Mult mai numeroase, prin natura lor, sunt *dimensiunile aspectuale*. E. Coșeriu și-a propus să se refere la cele foarte frecvente sau mai bine cunoscute, dar și la unele care caracterizează, în particular, limbile romanice.

Durata (Durée). Este dimensiunea care opune *durativul non durativului* (sau *momentanului, <ponctuel>*), determinând totodată (ca în cazul tuturor altor dimensiuni) eventuala lor combinare („qui est *l'intermittent*”). În limbile romanice această dimensiune, în afara realizării ei sporadice în cadrul lexicului, este asociată „en tant

qu'effet secondaire à la dimension de la première perspective”: în cazul perspectivei *«respective»*, o acțiune verbală este în mod normal <durativă>, în sensul că un verb momentan („un verbe momentané”) prin chiar sensul său lexical nu se poate întrebuița cu această valoare la prezent, în timp ce în cadrul celorlalte două perspective acțiunea poate fi momentană. În limbile slave, această dimensiune este, de obicei, asociată opoziției perfectiv – imperfectiv: un verb „punctual” este, în virtutea semnificației sale lexicale, în mod natural, perfectiv.

«Nombre verbal» ou *«itération»*. Este dimensiunea corespunzătoare opozițiilor de tipul *«sémelfactif – répété (itératif ou fréquentatif)»*. Se întâlnește în rusă: *govorit' „parler” - govarivat' „parler (à plusieurs reprises)”*. Sau în limbile romanice, în opozițiile lexicale existente la <diminutive> („<diminutifs>”) verbale: fr. *sauter „a sări” – sautiller „a țopăi”*; la fel, sp. *besar – besuquear*. Această dimensiune este strâns legată de cea a duratei: de fapt, o acțiune repetată se prezintă, în ansamblul său, ca durativă, iar un semelfactiv poate fi momentan. De unde și afinitatea între iterativ și intermitent (Coșeriu 1980: 21).

Determinarea sau orientarea („Détermination ou orientation”). Este dimensiunea prin care o acțiune verbală este prezentată ca fiind „non orientată” sau „orientată vers un but ou vers un point à rejoindre”. E întâlnită în rusă: *letat' - letet' sau nosit' – nesti („porter” non dét. – „porter” dét.)*, dar și în limbile romanice, unde opoziția aceasta este de tip lexical: *marcher – aller*, rom. *a purta – a duce* (Coșeriu 1980: 21).

Achèvement (Finalizare, desăvârșire). Este vorba de dimensiunea prin care o acțiune verbală este prezentată ca fiind finalizată: *achèvée (terminée, accomplie)*, sau nefinalizată, *non achèvée*. Finalizarea acțiunii poate fi <subiectivă>, anume *terminatif – non terminatif* sau *cessatif – non cessatif*, ori <obiectivă>, adică *perfectif – imperfectif*. Ca exemplu, poate fi adus cazul acțiunii unui agent: agentul încetează, pur și simplu, de a mai fi activ / agentul a realizat ceea ce trebuia să realizeze. În limbile romanice, această dimensiune nu prezintă funcționalitate: ea este dată prin ceea ce se numește „*connaissance des choses*”, în sensul că o acțiune trecută

este considerată, în mod normal, ca deja încheiată sau este percepută ca efect secundar al perspectivei temporale. Este vorba, în esență, de un simplu „cessatif”. Doar în cazul acțiunilor *ciclice* (*lire une page, chanter une chanson, manger une pomme*) punctul final este subliniat ca atare, în timp ce în cazul acțiunilor *non ciclice* (*lire, chanter, manger*) este pus în relief punctul inițial (cf. sensul diferit al lui *chanter* în *alors il chanta une chanson* și în *alors il chanta*). În limbile slave, dimpotrivă, această dimensiune are valoare funcțională și este vorba, de cele mai multe ori, de *l'achèvement* <objectif> (Coșeriu 1980: 21)

Rezultativul (Résultat). Este dimensiunea prin care acțiunea verbală este prezentată ca având sau nu un rezultat. Acesta poate fi <subiectiv> („concernant l'agent de l'action: *permansif – non permansif*, ca în cazul verbelor pronominale de tipul lui *se réveiller*”) sau <objectif> („selon le contenu lexical du verbe considéré: *effectif – non effectif, productif – non productif*”) (Coșeriu 1980: 21).

Vision. Cu ajutorul acestei dimensiuni, acțiunea verbală este prezentată ca fiind <partialisée> sau <non partialisée> (globale). [Pentru această distincție, E. Coșeriu trimite la articolul său *El aspecto verbal perifrástico en griego antiguo*, în *Actos del III Congreso Espanol de Estudios Clásicos*, 3, Coloquio de estudios estructurales sobre la lenguas clásicos, Madrid, 1968, pp. 93-116.] Majoritatea limbilor romanice exprimă această dimensiune prin perifraze cu verbe ce corespund lat. *stare* sau *esse* și/sau cu verbe de <mișcare> (<de mouvement>), întrebuintate fie ca auxiliare, în construcții cu gerundivul sau infinitivul altui verb, uneori cu ajutorul unui verb auxiliar și unul principal în construcții copulative, pentru a indica „la vision <partialisante>”. De exemplu, span. *estoy diciendo, voy diciendo*, port. *estou a dizer*, rom. *stau și spun*. Se mai realizează și prin perifraze cu verbe de mișcare și, îndeosebi, prin verbe semnificând „prende, saisir”, folosite ca auxiliare, în construcții copulative cu verbul care desemnează acțiunea luată în considerare, pentru a indica „la vision <global>”, ca în span. *voy y escribo, cojo y escribo*, it. *piglio e scrivo*, rom. *iau și scriu*. Viziunea parțializantă poate fi <angulaire>, în sensul că acțiunea este considerată între două

puncte A și B, care pot fi atât punctul inițial, cât și punctul final al acțiunii propriu-zise, sau pot coincide într-un singur punct C. Viziunea parțializantă mai poate fi <retrospectivă> (<rétrospective>), „jusqu'ici”, adică până la punctul C), <prospectivă> (<prospective>), de la punctul C înainte), <comitativă> (<comitative>), acțiunea fiind considerată „à plusieurs points de son déroulement”) și <continuativă> (<continuative>), acțiunea fiind considerată înaintea și după punctul C) (Coșeriu 1980: 21-22).

<Phase> sau <degré>. Această dimensiune se raportează la fazele obiective ale acțiunii desemnate de verb și care determină valori precum: *l'imminentiel* (être sur le point de), *l'ingressif* (se mettre à), *l'inceptif*, *le progressif*, *le régressif*, *le conclusif* și *l'égressif* (venir de) (Coșeriu 1980: 22).

<Collocation> sau <incidence>. Este dimensiunea prin care o acțiune verbală este „situată” prin raportare la alte acțiuni, de obicei nenumite, ci doar implicate. În interiorul *colocației* se pot distinge: <ordre> ca, de exemplu, it. *cominciò, continuò, finì col dire*, sp. *acabar llorando*; <agencement>, precum it. *venne a cadere*, sp. *vino a caer*, fr. *les vivres vinrent à manquer*, și <démarcation>, ca în sp. *viene y dice*, fr. *il vient prétendre*. În legătură cu această ultimă dimensiune, E. Coșeriu precizează că el a semnalat-o „incidenteleme” în „Vox Romanica”, 25, 1966, p. 41, nota 39, dar ea a fost detaliată de W. Dietrich, *Der periphrastische Verbalaspekt in den romanischen Sprachen*, Tübingen, 1973, pp. 147-151. Lingvistul german numește această dimensiune <Situierung>, iar subtipurile din interiorul ei: <Einreihung>, <resultierende Handlung> și <Abhebung> (Coșeriu 1980: 22-23).

E. Coșeriu subliniază faptul că această listă poate rămâne deschisă. I s-ar putea adăuga unele din *Aktionsarten* enumerate de Agrell pentru limbile slave, ca valori absolute (non oppositives) și în măsura în care ele nu sunt deja cuprinse în dimensiunile discutate anterior. Pe de altă parte, pot fi întâlnite în alte limbi alte dimensiuni de luat în considerare. Este posibil, de asemenea, ca unele dimensiuni să fie categorii autonome în anumite limbi. Este cazul lui *la vision*, *la phase* și *la collocation*. „Dans ce cas – precizează E. Coșeriu - l'aspect sera un ensemble de catégories apparentées par leur rapport avec l'action verbale prise en elle-même”.

Ținând seama de funcționare efectivă a dimensiunilor temporale și aspectuale și de combinațiile lor, se poate pune în evidență, „brièvement”, sistemul verbal al limbilor romanice. În sistemele romanice cele mai complexe și complete, și aici se are în vedere portugheza și spaniola, dimensiunile respective funcționează „permanentes” în următoarea ordine:

le plan: port. *faço – fazia*

• prima perspectivă: *fiz – faço – farei;*

fizera – fazia – faria

• a doua perspectivă: *tehno feito – faço – vou fazer*

tinha feito – fazia – ia fazer etc.

la vision: *estou a fazer, estava a fazer, esrive a fazer etc.*

la phase: *estou por fazer, ponho-me a fazer, acabo de fazer etc.*

la collocation: *acabo chorando, venho a saber etc.* (Coșeriu 1980: 23).

Bibliografie:

- Coșeriu 1980 Eugenio Coseriu, *Aspect verbal ou aspect verbaux? Quelques questions de théorie et de méthode*, în vol. *La notion d'aspect*. Colloque organisé par le Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz (18 – 20 mai 1978). Actes publiés par Jean David et Robert Martin, Librairie Klincksieck, Paris (1980)

THE VERBAL ASPECT IN THE CONCEPTION OF EUGENIU COȘERIU

Abstract

Key words: *grammar, vocabulary, aspect, time, aspectuality*

The author analyses the point of view of E. C. in the article *Aspect verbal ou aspects verbaux? (see Bibliography (in English : Verbal aspect or verbal aspects?))*. E. C. starts from the idea forwarding the existence of an „aspect”, notion with universal validity, which is materialised in diverse manners in different present languages. *Consequently, aspect is not specific to the Slavic languages only, but to other languages also, such as the Romance languages. He identifies two temporal dimensions: the plane and the perspectives. The latter comprise a series of aspectual dimensions, such as: duration, iterativity, achievement, result etc.* Finally, E.C. indicates the way in which the temporal and aspectual dimensions are accomplished in the verbal system of the Romance languages.